

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. Иван Костов Касабов, дфн от Нов български университет,
департамент „Нова българистика“

на дисертацията за образователната и научна степен „доктор“

АНАЛИЗ НА НЕМСКИТЕ МОДАЛНИ ЧАСТИЦИ *denn* И *etwa* В СЪПОСТАВИТЕЛЕН ПЛАН С БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

от докторантката Станислава Петкова Илиева

Предлаганата за рецензиране дисертация на Станислава Илиева представлява сериозен и обемист научен труд от 225 стандартни машинописни страници (от които 201 стр. основен текст с 15 стр. подробна *Библиография* и 6 стр. *Съдържание*), допълнени с 3 страници *Списъци със съкращения, таблици и графики, и ексцерпирана литература*.

Още от самото начало следва да се отбележи, че темата на предлагания дисертационен труд е актуална и значима както за развитието на съпоставителната лингвистична наука, така и за задълбочаването на изследванията върху особеностите на комуникативната компетентност при съвременното чуждоезиково обучение.

Трудът е структуриран в 6 Глави, Увод и Изводи със Заключение. В *Увода* убедително са представени актуалността и значимостта на изследвания проблем в различните му аспекти и са определени границите на изследването. Изтъкнати са актуалността на темата за немските модални частици *denn* и *etwa* и техните съответствия на български език, както и целта на изследването за установяване: „с какви езикови средства разполага българският език, за да предаде най-точно и коректно различните функции, които изпълняват модалните частици *denn* и *etwa* според комуникативната ситуация и вида изречение, в което са употребени“. Ясно са представени и произтичащите от поставената цел задачи. За решаването на поставените задачи е използван съпоставителен метод с количествен и качествен анализ.

Обектът на изследване е ясно определен. Представени са и основните задачи за постигане на целта на изследването, в общи линии, съответстващи на заглавията на шестте глави на дисертацията.

Първа глава (14-61 с.) е посветена на „*Постановката на проблема и критичен литературен обзор*“ в теоретичните схващания за частиците в немския език и проблемът за частиците в българската езиковедска традиция със специално внимание към модалните частици. Следва да се отбележи, че теориите за частиците в немския език са проследени напълно коректно. Авторката е цитирала и подробно е коментирала основните автори, като е предпочела трудовете с по-конкретен характер на някои от най-важните по темата автори като Н. Weydt пред други, посочвани в авторитетни справочници (като цитирания от авторката на дисертацията на с. 62 по повод дефиниция на функционалната граматика *Lexikon der Sprachwissenschaft* на Н. Вußmann от Kröner Verlag, 1990) като обобщаващи. Не става съвсем ясно защо единственият автор Heidolph (u. a. – 1981), който признава за частици само „модалните“ е цитиран по „*Речник на немските частици*“ (на Helbig 1990). Не особено богатата, но разнообразна българска научна литература по темата за частиците, за техния произход, за мястото им сред останалите класове думи (части на речта) и в изречението е подробно и убедително представена. Изведена е и функционално-семантична класификация на частиците в българския език, последвана от обстоен преглед на немските модални частици.

Дефинирани са частиците като отделна част на речта чрез комплекс от синтактични, морфологични, семантични и комуникативно-прагматични критерии. Представена е и класификация по групи на различните типове частици в немския език с определяне на мястото на модалните сред тях. Специално трябва да се отбележи сполучливо намереният и развит от авторката характерен критерий за установяване на определени частици като модални според мястото, което заемат между темата и ремата в изречението – основни термини в теорията за актуалното членение. Подробно са коментирани характерните особености на немските модални частици в третата част на тази първа глава. В четвъртата част са разгледани и проблемите, свързани с лексикографското описание на модалните частици (и по-специално представянето на значенията на *denn* и *etwa* чрез техните преводни съответствия) в немско-българските речници. Съвсем уместно главата завършва със съответното обобщение.

Във *Втора глава* (62-83 с.) „*Методология на изследването. Корпус*“ е мотивиран изборът на лингвистична теория и на методологията на изследването. Изтъкната е ролята на превода като база за съпоставителни изследвания и е обоснован изборът на корпуса на дисертационния труд. Добре е аргументиран изборът на функционалната граматика като подход за изследването сред други основни лингвистични парадигми. Когато разглежда отношенията между лексикално значение, функции и прагматика на модалните частици (с. 69 и сл.), може би, поради желание за по-голяма изчерпателност, авторката на дисертацията се е предоверила на модерните увлечения към някои направления в когнитивната лингвистика, както и на някои нови тълкувания на функционалната граматика от гледна точка на теорията за пресупозициите (като напр. тези в дисертацията на М. Соколова). Подобни тълкувания разширяват разбирането за пресупозиция дотолкова, че то се развива до степен на отъждествяване с комуникативните намерения и дори изискват „непрекъсната проверка на своите пресупозиции с тези на комуникативния партньор“ (с. 74). Все пак, още преди да стане проблематичен в работите на някои съвременни лингвисти, терминът *пресупозиция* в логиката, както и в сериозната семантика, има доста ясен смисъл. Както подобава на логическата семантика, в пресупозицията не се търсят привнесени конкретни речево-комуникативни значения към основното значение на езиковия знак, а пресупозицията е основно логическо отношение (наред с конюнкцията и дизюнкцията). Пресупозицията е и вътрешна логико-семантична развойна характеристика на значението (по принципа *ако..., то*, технически означавана със специален знак), наречена *импликация*, която се състои в това, че наличието на един термин е пресупозиран от друг, семантично по-общ термин и имплицира наличието на друг, по-конкретен от него термин, както напр. дадена дума като *звяр* е пресупозирана от *животно*, а пък *звяр* имплицира *вълк* (или пък, евентуално, *тигър*). В по-широко разбиране, особено по отношение на модалните частици, в диалога функционално е възможно да се търси пресупозиция на рематичната пропозиция на дадено изказване от предходно изказване, но на това се основава кохезионната свързаност в текста под смисловото единство на темата. По нататък в дисертацията са представени и теоретичните възгледи на авторката относно преводимостта на модалните частици и критериите за еквивалентност при междуезиковото им съпоставяне. В обобщението е изтъкната комуникативната роля на модалните частици в техните семантично-прагматични функции. Въз основа на резултатите от тази глава е представен и схематичен модел на съпоставителния анализ за целите на това изследване.

Подробно са обсъдени и проблемите, свързани с обосноваването на корпуса на изследването, както и за ролята на превода като база за съпоставителни изследвания. Авторката убедително обосновава подборът на преводния корпус от литературни произведения според целите и спецификата на своето изследване, основан на следните критерии: „1/ Актуалност; 2/ Различна жанрова специфика; 3/ Произведения с повече пряка реч; 4/ Произведения на различни автори; 5/ Преводи, направени от различни преводачи; и 6/ Преводачи, носители на целевия език“ (с. 67).

Трета глава (84-102 с.) разглежда „Характерните особености и функционалната реализация на частиците *denn* и *etwa*“ в речта и функциите им като модални частици в различни видове изречения според комуникативната цел на изказването. Изследването е изобилно подкрепено с примери. В обобщението към тази глава се достига до общите изводи, че „инвариантното значение на *denn* се основава на неговата анафорична функция“, а „инвариантно значение на *etwa* се свързва с обозначаване на възможност (обикн. нежелана или непредпочитана) и установяване на отношение към пропозицията, като отнася изказването към алтернативно изказване. Изтъкнати са и основните функционални реализации на разглежданите модални частици.

Четвърта глава (103-149 с.) е посветена на „Съпоставителен анализ на „*denn*“ и „*etwa*“ в произведения на немски автори и техните преводи на български език“. Подробно са разгледани различните преводни съответствия на *denn* и *etwa*, подкрепени с достатъчно показателни примери. В резултат на установяване чрез анализ на функциите на *denn* и *etwa* са определени преводните им съответствия и спрямо вида изречение, в което са употребени, и спрямо функциите на немските частици. В обобщението резултатите от реализациите и преводните съответствия на *denn* и *etwa* са нагледно представени чрез графики.

Пета глава (150-172 с.) „Съпоставителен анализ на „*denn*“ и „*etwa*“ в произведения на български автори и техните преводи на немски език“ по същество представлява огледално съответствие на предходната четвърта глава, за да затвърди резултатите със същите изследователски средства – чрез обръщане на посоката на превода. В обобщението се установява, че „за разлика от *denn*, където при обръщане посоката на превод се установиха някои различни преводни варианти, то при *etwa* се

констатираат едни и същи преводни еквиваленти, независимо от посоката на превод, което убедително подкрепя тяхната удачност“ и че „съотношението на честотата на отделните еквиваленти е различна, но това не дава отражение на убедителността на направените заключения“.

В последната кратка *Шеста глава* на дисертацията (187-197 с.) „*Модалните частици в чуждоезиковото обучение*“ са представени практическо-приложните приноси на дисертацията. В тази глава се анализира значението на модалните частици в чуждоезиковото обучение, трудностите и проблемите при преподаването и прилагането им, както и нивото на усвояването им от български ученици. Предложен е и анализ на три от най-популярните съвременни системи за изучаване на немски като чужд език (*Mittelpunkt*, *Aspekte* и *AusBlick*) по отношение представянето, упражняването и обобщаването на модалните частици. Степента на успешно усвояване на модалните частици от български ученици е изследвана чрез експериментално анкетно проучване сред ученици от 11 клас на една езикова и на една професионална гимназия. В обобщение е отбелязано, че „анкетата красноречиво показва, че българските ученици срещат значителни трудности при усвояването на модалните частици“ и че „дефицити се откриват както при разграничаването им от другите класове думи, така и при декодиране на комуникативните сигнали и при коректната употреба в конкретни ситуации“.

Специално следва да се допълни и особената значимост на четвъртата част „*Лексикографски проблеми. Модалните частици в немско-българските речници*“ (52-61 с.) към първата глава на работата, която е с важен научно-приложен принос за дисертацията. Акцентът в тази част е върху лексикографските проблеми, свързани с модалните частици. Накратко са обсъдени особеностите на двуезичните речници по отношение на еквивалентността на езиковите преводни съответствия и проблемите при липса на такива съответствия, особено при представяне на функциите на модалните частици. Изтъкнати са и трудностите за прилагането на лексикографските теории в практическата речникова работа. Заключение на авторката е, че „съвременните немско-български речници не отразяват постиженията на лингвистичните изследвания по отношение на модалните частици“ и че „в анализирания речници информацията относно синтактичната (ограничения в употребата на съответната частица само в определен вид изречения) и прагматико-функционалната употреба е незадоволителна“.

На фона на тази обективна негативна оценка на съществуващите речници още по-ясно изпъкват постигнатите в това дисертационно изследване резултати.

Изводите от дисертацията са подробно представени отделно (на 198-202 с. – след последната шеста глава и преди лаконичното формално *Заключение*). И по структура, и по същество изводите са в ролята на заключение на труда чрез обобщено представяне, с необходимите кратки обяснения, на резултатите от анализите в дисертацията. Тези резултати са изтъкнати ясно и последователно и с пълно основание може да се оценят като приноси, въпреки впечатлението за не особено уместна за случая авторска скромност при представянето им. Значимостта на постигнатите резултати ясно личи в справката за научните приноси на дисертационния труд, представени в края на *Автореферата*. Те са разделени на теоретични и практико-приложни. Теоретичните приноси включват 1/ теоретична съпоставка на изследваните модални частици в немски и в български; 2/ обосноваване на методология, подходяща за изследването на разглеждания езиков феномен в немски и български; и 3/ въз основа на проучвания в областта на лексикологията и чуждоезиковото обучение е доказано недостатъчното прилагане на резултатите от лингвистичните изследвания при усвояване на немските модални частици от българи. Практико-приложните приноси са: „1/ предложени преводни съответствия на модалните частици *denn* и *etwa* според вида изречение, в което са употребени и според функцията, която изпълняват в него; и 2/ съставена е обзорна таблица за по-лесно ползване от съставители на речници, създатели на учебници и учебни помагала, преводачи, преподаватели и изучаващи немски като чужд език българи.“

Следва специално да се отбележи, че изследването е проведено професионално и систематично, както и че е изложено на отличен език. Дисертационният труд е изпълнил своите цели и задачи, структуриран е подходящо за развитието на темата и, според изискванията, е достигнал до важни обобщения и изводи.

Дисертацията представлява важен принос към изследването на една актуална и недостатъчно проучена тема. Сполучливо са обяснени и разрешени някои от трудностите, присъщи на природата на изследването. Изводите и изтъкнатите в заключение приноси логично следват от изследването и са много добре коментирани.

Библиографията към труда, представена на цели 15 страници, е впечатляваща за подобна дисертация както по обем, така и по тематичен обхват. *Цитираната литература* (211-225 с.) включва 210 източника на български, руски и немски език.

Авторефератът представя обективно и пълноценно труда.

Публикациите на автора по темата на дисертацията са в рамките на необходимото за целта.

Въз основа на всичко, изложено до тук, оценявам особено високо качествата на труда и с пълно убеждение предлагам на уважаемото научно жури също да даде отлична оценка на представената за рецензиране дисертация, както и на публичната защита да гласува нейният автор Станислава Петкова Илиева да получи научната и образователна степен „доктор”.

Май, 2016 г.

София

/Проф. Иван Касабов, д.ф.н./